

mgr Karolina Dziubata
Instytut Antropologii i Etnologii
Wydział Antropologii i Kulturoznawstwa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**Folklorizm jako forma ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego?
Studium przypadku wybranych weselnych widowisk obrzędowych z Wielkopolski
z perspektywy antropologii folkloru**

STRESZCZENIE

Rozprawa doktorska skupia się na relacji między folkloryzmem a ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego na przykładzie weselnych widowisk obrzędowych w Wielkopolsce. To sztuki widowiskowe oparte na tradycyjnej obrzędowości weselnej charakterystycznej dla danego obszaru, wykonywane przez regionalne zespoły folklorystyczne. Spektakle przedstawiają elementy folkloru tradycyjnego (m.in. tańce, muzykę, pieśni, gwary, stroje) w których odzwierciedlają się dawne warunki życia lokalnej społeczności.

Pod koniec lat 60. XX wieku prekursor polskiej koncepcji folkloryzmu i wybitny etnograf Józef Burszta zwrócił uwagę na fakt, że wesela są najczęściej wybieranym obrzędem do inscenizacji teatralnej, a folklorystyczną reprezentację obrzędowości weselnej posiadają prawie wszystkie regiony etnograficzne w Polsce (1969: 8). Stwierdzenie badacza oddaje ogromną skalę zjawiska i umieszcza weselne widowiska obrzędowe w kategorii folkloryzmu, które stanowi główne pojęcie dysertacji. Zgodnie z jego koncepcją rozumiem folklorizm jako zjawisko polegające na stosowaniu wybranych treści i form folkloru w sytuacjach zaaranżowanych (1969: 88; 1987: 142-143) i w takich kategoriach postrzegam weselne widowiska obrzędowe – jako symboliczną reprezentację tradycyjnej obrzędowości rodzinnej.

Celem rozprawy jest poznanie funkcji weselnych widowisk obrzędowych w lokalnym krajobrazie kulturowym w kontekście koncepcji folkloryzmu i systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na przykładzie działalności wybranych widowisk i wykonujących je zespołów folklorystycznych. Praca umocowana jest w paradygmacie antropologii folkloru i folklorystyki antropologicznej (Sulima 1985, Kowalski 1990) i stanowi próbę antropologicznej odpowiedzi na pytanie, czy weselne widowiska obrzędowe, postrzegane jako zjawisko należące do kategorii folkloryzmu, stanowią formę ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Interesują mnie motywacje i konsekwencje

podejmowania tego typu działań przez członków zespołów folklorystycznych, sposoby rozumienia folkloru, odtwarzanie i zarządzanie elementami niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz ich wykorzystanie do celów społecznych, ekonomicznych i politycznych.

Studia przypadku omawiane w niniejszej pracy stanowią trzy weselne widowiska obrzędowe: *Wesele szamotulskie*, *Wesele przyprostyńskie* i *Wesele biskupiańskie*. Wybór ten został uzasadniony ilością dostępnych na ich temat materiałów, ciągłością i częstotliwością wystawiania spektakli, a także ich związkiem z wpisaniem *Tradycji weselnych z Szamotuł i okolic*, *Tradycji dudziarskich w Wielkopolsce* oraz *Tradycji kulturowych Biskupizny* na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W rozprawie argumentuję, że widowiska te stały się istotnym elementem lokalnych i regionalnych krajobrazów kulturowych, trwale wpisując się w życie ich mieszkańców.

Rozprawa składa się z siedmiu rozdziałów, wstępu, zakończenia, bibliografii oraz aneksu zawierającego wykaz przeprowadzonych wywiadów i wykorzystanych ankiet. Rozpoczyna się rozdziałem zatytułowanym *Perspektywy badawcze*, w którym przedstawiam teoretyczne i metodologiczne orientacje badawcze (Sulima 1985, Kowalski 1990, Buchowski, Burszta 1992), podstawową terminologię (Burszta 1969, Burszta 1989, Simonides 1995, Klekot 2014, Dąbrowska 1997), stan badań nad niematerialnym dziedzictwem kulturowym w Polsce oraz metody i przebieg badań terenowych.

Rozdział drugi, *Wesela wielkopolskie*, to etnograficzny opis wybranych przeze mnie widowisk oraz zwięzłą historię teatru ludowego w Polsce (Cierniak 1927, Olcha 1963, Śliwonik 2018). Rysopis poszczególnych studiów przypadku składa się z krótkiej charakterystyki regionu, w którym dane widowisko funkcjonuje, informacji na temat źródeł i okoliczności jego powstania oraz przeglądu działalności wystawiającego spektakl zespołu folklorystycznego (Chodkiewicz, Sochacka 1984, Brzeskwiniowicz 1961, Bzdęga 1962).

W rozdziale trzecim, *Polityczne uwarunkowania folkloryzmu*, badam kontekst powstawania i funkcjonowania weselnych widowisk obrzędowych i zespołów tańca ludowego (Silverman 1983, Stomma 1986). Umieszczam je w szerokim kontekście historycznym i politycznym, ponieważ uważam, że tego rodzaju praktyki są częścią złożonego procesu sięgającego XIX-wiecznych badań folklorystycznych i polityki wyzwolenia narodowego, które stanowiły społeczno-kulturowe podłoże folkloryzmu (Cocchiara 1971, Klotins 2002). W rozdziale wskazuję polityczne aspekty scenicznej obrzędowości weselnej (okoliczności powstania i współczesna praktyka) oraz wielopoziomowego uwikłania politycznego zespołów regionalnych (wsparcie rządowe, uzależnienie finansowe, działalność UNESCO).

Rozdział czwarty, *Rozumienie folkloru a sposoby jego ochrony*, stanowi omówienie

folklorystycznych i antropologicznych definicji folkloru wraz z ich wpływem na kształtowanie wyobrażenia o tym zjawisku (Krawczyk-Wasilewska 1986, Burszta 1987, Sobczyk 2014, Hajduk-Nijakowska, Smolińska 2011). Sugeruję, że XIX-wieczna praktyka kolekcjonowania i dokumentowania przejawów folkloru tradycyjnego doprowadziła do powstania matrycy folklorystycznej, która umożliwia przeprowadzenie ekspertyzy dotyczącej autentyczności rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego. W rozdziale zajmuję się również społecznymi wyobrażeniami na temat folkloru i postawami wobec niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wprowadzam w tym celu trzy pojęcia: strażnik autentyczności, orędownik zmiany i lokalny autorytet, które odzwierciedlają zarówno stosunek do tradycyjnego folkloru, jak i do zjawisk mieszczących się w kategorii folkloryzmu. Analiza społecznych wzorów postępowania wobec folkloru stanowi podstawę mojego założenia, że sposób rozumienia folkloru determinuje sposób jego ochrony.

W rozdziale piątym, *Problematyka autentyczności*, analizuję pojęcie które okazało się kluczowym zarówno w literaturze przedmiotu, jak i narracjach moich rozmówców. Omawiam znaczenie terminu „autentyczność” w heritologii (Rouba 2008, Tomaszewski 2012, Kowalski 2013), antropologii turystyki (Cohen 1988, Ning 1999, Bloch 2013) i folklorystyce (Bendix 1997). W rozdziale tym staram się udowodnić, że naukowa siatka pojęciowa odgrywa znaczącą rolę w społecznej praktyce odtwarzania folkloru tradycyjnego, a stosowane w niej pojęcie autentyczności nie jest obiektywnym terminem opisującym rzeczywistość, lecz narzędziem wartościującym o znaczącym wpływie na działalność zespołów regionalnych i weselne widowiska obrzędowe.

Rozdział szósty mojej pracy, *Rola widowisk w lokalnym krajobrazie kulturowym*, dotyczy funkcji i znaczenia spektakli weselnych, które nadawane są im przez lokalną społeczność. Przedstawiam i wyjaśniam wielowymiarową rolę tego rodzaju folkloryzmu z perspektywy osobistych doświadczeń moich rozmówców. Omawiam je w kontekście ochrony tradycji, tożsamości regionalnej, integracji międzypokoleniowej, potrzeb społecznych, realizacji ekonomicznej i rozwijania potencjału indywidualnego.

W rozdziale siódmym, *Folklorizm a światowy system ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, podejmuję tematykę związków między niematerialnym dziedzictwem kulturowym, folkloryzmem i UNESCO (Hafstein 2009, Schreiber 2017). Sugeruję, że poszczególne rodzaje folkloryzmu, takie jak weselne widowiska obrzędowe, są w praktyce kluczowymi elementami oddolnych działań związanych z ochroną dziedzictwa. Odwołuję się do koncepcji „unescoizacji” (Berliner 2012) oraz innych wpisów nawiązujących do obrzędowości weselnej i wyróżnionych przez UNESCO. W tej części pracy zwracam

również uwagę na konfliktogenny charakter działań na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Przedstawiam napięcia między poszczególnymi aktorami społecznymi, które ujawniły się w narracjach moich rozmówców, i omawiam je w kontekście problematyki „własności” dziedzictwa kulturowego (Kobyliński 2009).

Pracę podsumowuje *Zakończenie*, w którym zamieściłam manifest zmodyfikowanej metodologii badania folkloru i folkloryzmu. W ślad za Bendix proponuję dekonstrukcję języka autentyczności i odmawiam używania go do celów opisowych. Celem mojej pracy nie jest ekspercka ocena autentyczności weselnych widowisk obrzędowych, lecz ustalenie ich miejsca, znaczenia i funkcji we współczesnym lokalnym krajobrazie kulturowym.

Bibliografia

- Bloch, N., *Prawdziwy dzikus – czyli zgubna wiara w utopię autentyczności*, źródło: <https://post-turysta.pl/artykul/Prawdziwy-dzikus%E2%80%93czyli-zgubna-wiara-w-utopie-autentycznosci> [dostęp: 11.02.2021].
- Bzreskwiniwicz, F., Geisler, H., Krygier, R., Łopata, J., Wachowiak, F. (red.), *Almanach Szamotulski*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 1961.
- Buchowski, M., Burszta, W., *O założeniach interpretacji antropologicznej*, Warszawa: PWN 1992.
- Burszta, J. *Kultura ludowa – folkloryzm – kultura narodowa*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 4/1969.
- Burszta, J., *Folklor*, [w:] Staszczak, Z. (red). *Słownik etnologiczny: terminy ogólne*, Warszawa, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1987.
- Burszta, W. Od folkloru lokalnego do „postfolkloryzmu” narodowego. *Konteksty – Polska Sztuka Ludowa*, t.43/1989 s. 158-164.
- Bzdęga, J. *Wesele biskupiańskie*. Gostyńskie Towarzystwo Kulturalne, Muzeum w Gostyniu, Gostyń 1992.
- Chodkiewicz, T., Sochacka, I. (red.) *Wesele Przyprostyńskie: widowisko zespołu regionalnego z Przyprostyni k. Zbąszynia*, Zielona Góra: Wojewódzki Dom Kultury 1984, s. 35-36.
- Cierniak, J. *Nasz cel i nasze drogi*, „Teatr Ludowy” r. 19, nr 1/1927, s. 3-6; nr 2/1927, s. 22-26; nr 3/1927, s. 42-44; nr 4/1927, s. 58-65.
- Cocchiara, G. (1971) *Dzieje folklorystyki w Europie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Cohen, E. *Authenticity and commodization in tourism*, „Annals of tourism research 15/1988, s. 371-386.
- Dąbrowska, G. *Folklor na scenie*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1997.
- Hafstein, V. *Intangible heritage as a list: From masterpieces to representation* [w:] L. Smith, N. Akagawa (red.) *Intangible Heritage*, New York: Routledge 2009.
- Hajduk-Nijakowska, J., Smolińska T. (red.), *Nowe konteksty badań folklorystycznych*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze 2011.
- Klekot, E. Samofolkloryzacja. Współczesna sztuka ludowa z perspektywy krytyki postkolonialnej. *Kultura Współczesna. Teorie. Interpretacje, Praktyka*, nr 1/2014, s. 86-99.
- Klotins, A. (2002). *The Latvian Neo-folklore Movement and the Political Changes of the Late 20th*, *The World of Music*, Vol. 44, No. 3, pp. 107- 130.
- Kowalski, K. *O istocie dziedzictwa europejskiego – rozważania*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury 2013.
- Kowalski, P. *Współczesny folklor i folklorystyka. O przedmiocie poznania w dzisiejszych badaniach folklorystycznych*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze 1990.
- Krawczyk-Wasilewska, V., *Współczesna wiedza o folklorze*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1986.
- Ning, W. *Rethinking Authenticity in Tourism Experience*; w: *Annals of Tourism Research*, vol. 26, no. 2/1999, ss. 349–370.
- Rouba, B. *Autentyczność i integralność zabytków*, „Ochrona zabytków” 4/2008, s. 37-57.
- Schreiber, H. (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe. Doświadczenia w ochronie krajów Europy Środkowej i Wschodniej oraz Chin. 10-lecie wejścia w życie Konwencji UNESCO z 2003 roku w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa 2017.
- Silverman, C. (1983) *The Politics of Folklore in Bulgaria*, *Anthropological Quarterly*, Vol. 56, No. 2: *Political Rituals and Symbolism in Socialist Eastern Europe*, pp. 55-61.
- Simonides, D. (red.), *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*, Opole: Uniwersytet Opolski 1995.
- Sobczyk, U., *Dzieje pojęcia folklor w polskim dyskursie humanistycznym*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 4/2014, s. 417-425.
- Stomma, L. (1986) *Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Śliwonik, L. (red.), *By źródło wciąż było. Teatr ludowy w Polsce – dawniej, dzisiaj, pytania o jutro*, Towarzystwo Kultury Teatralnej, Warszawa-Tarnogród 2018.

Tomaszewski, A. *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury 2012.